

Paplepel of lessenaar?

Een vroege start bevordert latere cultuurdeelname

Hoe jonger iemand kennismaakt met cultuur, hoe groter de cultuurparticipatie op latere leeftijd is. Alleen voor concertbezoek maakt de beginleeftijd niet uit. Bij beeldende kunst en klassieke muziek blijkt kunstonderwijs minstens zo belangrijk voor later museum- en concertbezoek als de invloed van de ouders. De Jagers 'Cultuuroverdracht en concertbezoek' revisited.¹

Samen met het bereikte opleidingsniveau behoort de culturele participatie van de ouders tot de belangrijkste voorspellers van cultuurparticipatie (De Jager 1967; Ganzeboom & De Graaf 1991; Ranshuysen & Ganzeboom 1993). Blijkbaar leggen vroege culturele ervaringen een belangrijke basis voor de latere deelname aan culturele activiteiten. Culturele ervaringen in de jeugd worden echter niet alleen in het ouderlijk milieu opgedaan: ook buiten het gezin en met name op scholen vindt cultuuroverdracht plaats. In tegenstelling tot culturele socialisatie in het ouderlijk milieu, waar slechts kinderen uit cultureel actieve gezinnen van profiteren, is culturele instructie in het onderwijs in principe toegankelijk voor alle leerlingen. Culturele instructie op school zou daarom een middel kunnen zijn om de bestaande ongelijkheden in de cultuurparticipatie te verminderen. Maar zijn culturele ervaringen op school net zo effectief als culturele ervaringen in het ouderlijk milieu?

De kwestie van de relatieve invloed van ouders en school op de latere cultuurdeelname is voor het eerst aan de orde gesteld door De Jager in zijn dissertatie over het publiek van klassieke concerten (De Jager 1967). Concertbezoek was traditioneel voorbehouden aan de hogere sociale milieus; leden van andere sociale lagen kwamen niet in contact met klassieke muziek. Omdat de muzikale socialisatie zich voornamelijk binnen het ouderlijk milieu voltrok, groeiden alleen kinderen in hogere sociale milieus op met de kennis van het muzikale idioom en met de normen en waarden rondom klassieke muziek, bijvoorbeeld met de traditionele norm dat luisteren naar muziek goed is voor de persoonlijkheidsvorming en voor de bereidheid zich 'geestelijke inspanning te getroosten zonder dat dit direct "nuttig" of "profijtelijk" is' (De Jager 1967, 110). Deze vorm van socialisatie, die plaatsvindt in het ouderlijk milieu vóór invloeden uit andere sociale omgevingen, noemt De Jager primaire socialisatie.

De Jager betoogt vervolgens dat in de jaren vijftig door de bredere toegankelijkheid van het onderwijs, door de verbreiding van muziek via massamedia en afspeelapparatuur, en door sociale en geografische mobiliteit een nieuw publiek is ontstaan dat niet met (klassieke) muziek is grootgebracht. Dit publiek is in een sociaal milieu opgegroeid waar (klassieke) muziek geen vanzelfsprekend onderdeel van de levensstijl vormde. Het

1. Met dank aan Harry Ganzeboom en Tom Sijnders voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel. Ook bedank ik Jeroen Weesie voor zijn advies bij de keuze van de analysetechniek.

is later en op een andere manier met klassieke muziek in aanraking gekomen, bijvoorbeeld via school, vrienden of partner. Deze 'secundaire socialisatie' betekent volgens De Jager een overschakeling naar een ander begrippenkader en naar andere culturele normen en daardoor een breuk met het cultuurpatroon waar men van huis uit mee bekend is.

De Jager verwacht nu dat degenen die opgegroeid zijn in cultureel actieve gezinnen door de herhaalde contacten met klassieke muziek, de affectieve relatie met de ouders, en het vroege moment in de levensloop waarop de kennismaking met cultuur plaatsgevonden heeft, meer gekwalificeerd zijn om naar klassieke muziek te luisteren, en zich de normen met betrekking tot klassieke muziek meer eigen hebben gemaakt dan secundair gesocialiseerden. Deze laatsten zullen 'over het algemeen minder begrip voor muziek hebben en er met minder kennis van zaken naar luisteren' dan degenen die de klassieke muziek met de paplepel ingegoten hebben gekregen, hetgeen zal leiden tot verschillen tussen het 'oude' en het 'nieuwe' publiek in hun gedrag met betrekking tot muziek. De Jager formuleert zijn hypothese dan als volgt: 'Er zijn gedragsverschillen te constateren tussen "oud" en "nieuw" publiek, of anders geformuleerd: de wijze en het moment waarop men in aanraking is gekomen met muziek zijn van invloed op de manier waarop men naderhand met muziek omgaat'. Deze hypothese impliceert dat primaire socialisatie effectiever is voor de latere cultuurparticipatie dan secundaire socialisatie.

De wijze en het moment waarop men in aanraking is gekomen met muziek zijn van invloed op de manier waarop men naderhand met muziek omgaat

De empirische gegevens waarop De Jager zijn onderzoek baseert, betreffen bezoekers van het Utrechts Stedelijk Orkest (later: Utrechts Symfonie Orkest), die vijf jaar eerder voor het onderzoek *Het Gehoor Gehoord* (De Jager & Zweers 1962) waren onderzocht naar de smaak en het gedrag van het concertpubliek. Voor zijn secundaire analyses van deze gegevens operationaliseert De Jager primaire en secundaire socialisatie als volgt. Op grond van de vraag naar degene met wie het eerste concertbezoek was afgelegd en de vraag of er vroeger thuis muziek werd gemaakt, verdeelt De Jager de oorspronkelijke 509 concertbezoekers in primair gesocialiseerden en secundair gesocialiseerden. Deze groepen sluiten elkaar uit: degenen die wel via ouders tot concertbezoek waren gekomen maar bij wie vroeger thuis geen muziek werd gemaakt, en degenen die via anderen tot concertbezoek waren gekomen maar bij wie vroeger thuis wel muziek werd gemaakt, zijn door De Jager buiten de analyses gelaten. De resterende 117 primair gesocialiseerden en 102 secundair gesocialiseerden bracht hij vervolgens 'gemakshalve' terug tot 100 personen in elke groep (De Jager 1967, 145-146).

De Jager vergelijkt de twee groepen (afzonderlijk voor hoger en lager opgeleiden) op een aantal uiteenlopende gedragingen en voorkeuren die direct of indirect betrekking hebben op muziek, zoals het bespelen van muziekinstrumenten, bezoek aan andere uitvoeringen, voorkeur voor componisten, houding tegenover 'moderne' muziek, sociaal contact tijdens de pauze van een concert, mening over hoe men mensen zou kunnen aantrekken en wat mensen afhoudt van concertbezoek. In de resultaten van de analyses vindt De Jager ondersteuning voor zijn hypothese. Hij beweert dat 'behalve opleidings- en statusniveau ook de wijze waarop men met muziek in aanraking is gekomen, van invloed is op de wijze waarop men met muziek omgaat: "oud" en "nieuw" publiek zijn blijkbaar verschillend naar aard, gedrag en instelling.'

Oriënterende hypothese

Bij het onderzoek van De Jager zijn wel enige kritische kanttekeningen te plaatsen. Zo is de te toetsen hypothese niet scherp geformuleerd. De Jager impliceert er wel mee dat primaire socialisatie effectiever is dan secundaire socialisatie, maar dit effect noemt hij niet in de hypothese zelf. De Jager beweert bovendien dat primaire socialisatie langer zal bekliven dan secundaire socialisatie, maar in de hypothese zelf ontbreekt deze veronderstelling. In feite is er eerder sprake van een oriënterende uitspraak, die aangeeft waar de oplossing voor het probleem gezocht moet worden, maar die nog aangevuld moet worden met informatievere uitspraken over de relatie tussen socialisatie en cultuurparticipatie (Ultee, Arts & Flap 1992).

Ook op het empirisch onderzoek van De Jager is het een en ander aan te merken. De Jager toetste zijn hypothese alleen op bezoekers van concerten. Het nadeel daarvan is volgens hemzelf dat dit een groot aantal muzikliefhebbers uitsluit. Problematischer is het echter dat de selectie op bezoekers al een aanwijzing is voor een geslaagde socialisatie, waardoor verschillen tussen primair en secundair gesocialiseerden wellicht onderbelicht blijven. De Jager voert hiervoor de kleine aantallen als verdediging aan, maar die zijn gedeeltelijk door hemzelf veroorzaakt doordat hij meer dan de helft van de respondenten buiten de analyses heeft gelaten.

Verder meet De Jager alleen de 'wijze' van socialisatie. Het 'moment' van socialisatie is ook een onderdeel van de hypothese, maar dit is door De Jager niet in de meting betrokken. De leeftijd waarop men voor het eerst een concert bezoekt, is hem echter wel bekend. In de eerste analyse laat De Jager zien dat het eerste concertbezoek van primair

De selectie op primair gesocialiseerden enerzijds en secundair gesocialiseerden anderzijds sluit de mogelijkheid uit van een gelijktijdige invloed van ouders en school

gesocialiseerden op jongere leeftijd had plaatsgevonden dan dat van secundair gesocialiseerden. De selectie op primair gesocialiseerden enerzijds en secundair gesocialiseerden anderzijds sluit bovendien de mogelijkheid uit van een gelijktijdige invloed van ouders en school. Het blijft daarmee onduidelijk hoe de effecten van culturele socialisatie in het ouderlijk milieu zich verhouden tot die van socialisatievormen buiten het gezin. Doordat primair gesocialiseerden ook op school met cultuur in aanraking kunnen komen, bestaat het risico dat effecten van school op het conto van de ouders worden geschreven. Ten slotte houden primaire en secundaire socialisatie meer in dan het eerste bezoek aan cultuur in combinatie met de vraag of er vroeger thuis werd gemusiceerd. Dit erkent De Jager zelf ook: 'Feite-

lijk loopt er dus door de categorieën P en S nog een andere scheidslijn, met intensief gesocialiseerden enerzijds en oppervlakkig gesocialiseerden anderzijds' (De Jager 1967, 177).

Moderne onderzoekstechnieken

De ideeën van De Jager zijn nog steeds actueel. Nog steeds is het een belangrijke vraag in hoeverre ongelijkheden in cultuurparticipatie van generatie op generatie worden overgedragen en in hoeverre ook nieuwe groepen bijvoorbeeld via het onderwijs toegang hebben tot deze gedragvormen. Waar de theoretische inzichten zich in de afgelopen dertig jaar niet veel ontwikkeld hebben, geldt dat wel voor de manier waarop deze aan de werkelijkheid getoetst worden. Dertig jaar geleden stond de onderzoeks-

methodologie nog in de kinderschoenen, en hier ligt dan ook de voornaamste zwakheid van het onderzoek van De Jager.

Het is daarom niet vruchtbaar om dat onderzoek exact te repliceren.² Meer vooruitgang is te verwachten wanneer de theoretische inzichten van De Jager worden uitgewerkt tot concrete hypothesen en deze vervolgens worden getoetst met behulp van moderne onderzoekstechnieken. Hoewel dit in een aantal onderzoeken is gebeurd (Ganzeboom & De Graaf 1991; Ranshuysen & Ganzeboom 1993; Spierings 1994), is de vraag naar de relatieve effecten van culturele socialisatie via ouderlijk milieu en school tot nu toe niet bevredigend beantwoord. Dit wordt mede veroorzaakt doordat de oriënterende hypothese van De Jager diverse interpretaties toelaat. Daardoor zijn verschillende aspecten van primaire en secundaire socialisatie onderzocht en kunnen de resultaten moeilijk met elkaar vergeleken worden.

Om wel een bevredigend antwoord te vinden vergelijk ik primair en secundair gesocialiseerden via meting van drie kenmerken: degene met wie respondenten hun eerste cultuurbezoek aflegden (hun ouders of anderen); de leeftijd waarop de kennismaking met cultuur plaatsvond; en de hoeveelheid opgedane culturele ervaringen in respectievelijk het ouderlijk milieu en op school. Omdat concertbezoek vaak samengaat met andere vormen van cultuurdeelname en het culturele klimaat in het ouderlijk milieu steeds een grote rol speelt (Ganzeboom 1989), onderzoek ik ook vier andere cultuurvormen: bezoek aan bioscoop, cultuurhistorisch museum, museum voor beeldende kunst en theater. Bij deze vergelijking heb ik mij laten leiden door de vraag of primaire socialisatie de latere cultuurparticipatie sterker bevordert dan secundaire socialisatie, en of zich daarbij verschillen voordoen tussen de drie gemeten kenmerken van primaire en secundaire socialisatie, en tussen de vijf verschillende cultuurvormen.

Selectie

Om de hypothese te toetsen maak ik gebruik van het databestand *KUNST94* (Nagel e.a. 1997), dat destijds is aangelegd om de effecten van eindexamens in de kunstzinnige vakken in het voortgezet onderwijs te onderzoeken (Nagel e.a. 1996). Daarvoor zijn 1028 oud-leerlingen van 31 scholen voor voortgezet onderwijs telefonisch ondervraagd over hun participatie in culturele activiteiten, zowel op het moment van het interview in 1994, als in de jaren daarvóór vanaf het verlaten van het ouderlijk huis. De oud-leerlingen hadden eindexamen³ gedaan in de periode van 1976 tot 1985 en varieerden in 1994 in leeftijd van 25 tot 38 jaar. Van ongeveer 80 procent van de respondenten is bovendien een van de ouders ondervraagd over de cultuurparticipatie van beide ouders in de tijd dat de respondent nog thuis woonde. Selectie op dat criterium levert een bestand op van 824 personen.⁴

De 31 scholen zijn geselecteerd op grond van hun aanbod van eindexamens in één of meer kunstzinnige vakken (tekenen, handenarbeid, textiele werkvormen en muziek) in de periode van 1976 tot 1985. Niet alle oud-leerlingen hebben examen gedaan in een of meer kunstzinnige vakken, en dus ook niet het examenprogramma van deze vakken gevolgd. In de steekproef is deze groep even groot als de groep die wel eindexamen in een kunstzinnig vak heeft gedaan, waardoor de laatste vele malen groter is dan een landelijk representatieve steekproef in die periode zou hebben opgeleverd (in 1985 ongeveer 7 procent op mavo, havo, vwo [Erkelens & Schönau 1985]).

2. Dit is overigens recentelijk nog gedaan (Smithuysen 1997). Maar hier worden ook de zwakke plekken uit De Jagers onderzoek herhaald: de vage formulering van de hypothese en het gebrekkige empirisch onderzoek.

3. Op vbo-, mavo-, havo- of vwo-niveau. Dit is het niveau waarop de respondenten in de steekproef terecht zijn gekomen; daarna kunnen ze uiteraard nog een hoger niveau van voortgezet onderwijs hebben behaald.

4. Respondenten met geïnterviewde ouders rapporteren alleen bij musea voor beeldende kunst een hogere deelname dan respondenten van wie de ouders niet geïnterviewd zijn. Na constant houden van controlevariabelen en de verschillende indicatoren voor primaire en secundaire socialisatie verdwijnen deze verschillen.

Ik bestudeer de gemiddelde cultuurparticipatie in de jaren waarover de respondent gerapporteerd heeft vanaf het verlaten van het ouderlijk huis.⁵ In de analyses zijn alleen de respondenten betrokken die de betreffende cultuurvorm in de eerste achttien jaar van hun levensloop hadden bezocht. Het gaat immers over de effectiviteit van socialisatie – gegeven dat men die socialisatie ondergaan heeft!⁶

Met wie?

Aan de respondenten is gevraagd met wie het eerste bezoek aan elke cultuurvorm had plaatsgevonden. Degenen die met de ouders of andere familie kennismaakten beschouwen we als primair gesocialiseerden; secundair gesocialiseerden zijn voor het eerst gegaan ‘met school’ of ‘anders’, in de meeste gevallen met vrienden of partner. Op het eerste gezicht lijkt het alsof kennismaking met cultuur via school een lager participatieniveau in de vroege volwassenheid tot gevolg heeft dan kennismaking via de ouders. Wordt echter rekening gehouden met de beginleeftijd en de hoeveelheid culturele ervaringen in het ouderlijk milieu en in het onderwijs, dan blijken de verschillen op grond van degene met wie het eerste bezoek plaatsvond, bijna allemaal te verdwijnen. Ouders, school en vrienden zijn even effectief in het laten kennismaken met cultuur, zolang dat maar op dezelfde leeftijd gebeurt en bij gelijke culturele socialisatie thuis of op school. Een opmerkelijke uitzondering hierop vormt concertbezoek. Uitgerekend bij de cultuurvorm die onderwerp was van De Jagers dissertatie, blijven de verschillen in bezoekfrequentie tussen degenen die kennismaakten via ouders en degenen die dat deden via school, wél bestaan. Dus ook al vindt het eerste concertbezoek met school op jonge leeftijd plaats, en ook al volgt men het vak muziek, het is minder effectief om via school kennis te maken met klassieke muziek dan in gezelschap van de ouders. Een andere uitzondering is het cultuurhistorisch museum: de loopbaan van degenen die hun eerste museumbezoek met vrienden aflegden, ligt wat de latere bezoekfrequentie betreft op een lager niveau dan bij degenen die dat met hun ouders deden.

5. Bij respondenten die het ouderlijk huis voor negentienjarige leeftijd hadden verlaten, en bij respondenten die op het moment van interview nog thuis woonden, is de cultuurparticipatie bestudeerd vanaf negentienjarige leeftijd.

6. De gebruikte analysetechniek is *interval censored regression* in het programma STATA, met correctie van standaardfouten voor de geclusterde waarnemingen. De analyses zijn naast kenmerken van primaire en secundaire socialisatie de volgende controlevariabelen opgenomen: sekse, leeftijd, niveau van voortgezet onderwijs, opleidingsniveau ouders, fase van gezinsvorming en arbeidsmarktsituatie, leeftijd van verlaten ouderlijk huis.

Beginleeftijd

Ook de leeftijd waarop respondenten in aanraking zijn gekomen met cultuur kan beschouwd worden als een indicator voor (de mate van) primaire dan wel secundaire socialisatie. Voor elke cultuurvorm hebben respondenten aangegeven in welk jaar zij deze voor het eerst bezochten.

Het blijkt dat bezoek aan bioscoop, theater, cultuurhistorisch museum en museum voor beeldende kunst hoger uitvalt naarmate de kennismaking vroeger heeft plaatsgevonden. Tien jaar eerder kennismaken met theater blijkt bijvoorbeeld de latere deelname aan deze cultuurvorm met 77 procent te bevorderen. Bij musea voor beeldende kunst verhoogt een vroegere beginleeftijd het latere bezoek wel, maar in afnemende mate. Met andere woorden, een jaar eerder beginnen in de jeugd leidt tot grotere verschillen in het latere bezoek dan een jaar eerder beginnen in de adolescentie. Opvallend is dat het effect van beginleeftijd juist bij concertbezoek, de door De Jager onderzochte cultuurvorm, het zwakst is en zelfs niet significant van nul afwijkt. De afwijkende resultaten voor concertbezoek worden mogelijk veroorzaakt doordat de socialisatieperiode voor concertbezoek op een latere leeftijd ligt dan die voor de overige cultuurvormen. In deze analyses vallen veel respondenten buiten de analyse die pas na hun achttiende

hun eerste concert hebben bijgewoond. Een eerste bezoek in de tienerjaren is voor deze cultuurvorm juist vroeg. Wellicht treden wel effecten op wanneer ook beginleeftijden boven de achttien meegerekend zouden worden.

Cultuur thuis en op school

Informatie over culturele socialisatie in het ouderlijk milieu is afkomstig van de ouders zelf. Daarbij werd niet alleen gevraagd naar cultuurparticipatie buiten de deur, maar ook naar de frequentie waarmee thuis naar klassieke muziek werd geluisterd en naar het gezamenlijk bezit van platen/cd's met klassieke muziek en boeken over kunst. De gegevens over culturele instructie op school zijn afkomstig van de scholen voor voortgezet onderwijs. Culturele instructie op school wordt gerepresenteerd door de variabelen 'deelname aan een beeldend vak' en 'deelname aan het vak muziek'. Deze zijn nul wanneer de respondent geen examen had gedaan in een kunstzinnig vak en hebben een waarde groter dan nul wanneer de respondent een beeldend vak respectievelijk het vak muziek in zijn eindexamenpakket had. Deze waarde loopt op met het schoolniveau waarop het vak gevolgd werd.

Uit eerdere analyse van deze data is gebleken dat kunstvakken een disciplinespecifieke werking hebben. Beeldende vakken hebben uitsluitend effect op gedrag met betrekking tot beeldende kunst; het vak muziek alleen op muzikaal gedrag (Nagel e.a. 1996). Helaas zijn er geen vergelijkbare metingen van kunstlessen in de andere disciplines beschikbaar. Filmeducatie en het vak drama werden (tussen 1976 en 1985) niet of nauwelijks aangeboden in het voortgezet onderwijs. Informatie over het al of niet gevolgd hebben van het vak geschiedenis – met een te verwachten invloed op het bezoek van cultuurhistorische musea – ontbreekt voor te veel respondenten. Andere metingen van culturele instructie, zoals de aanpak van de kunstlessen, culturele activiteiten die met school ondernomen werden, culturele voorzieningen op school, bleken er – althans tussen scholen van hetzelfde niveau – in eerder onderzoek niet toe te doen (Nagel e.a. 1996). Ook Damen (2000) vond in recentere gegevens geen effecten van culturele voorzieningen op school op de cultuurparticipatie van scholieren. Culturele instructie op school heeft slechts bij twee cultuurvormen effect: bij musea voor beeldende kunst bevordert een beeldend vak en bij concerten voor klassieke muziek het vak muziek de latere bezoekfrequentie (hoewel het effect van het vak muziek op concertbezoek net niet significant is). Culturele instructie werkt zoals verwacht alleen binnen de discipline waarin de instructie werd ontvangen (zie ook Nagel e.a. 1996).

Beeldende vakken hebben uitsluitend effect op gedrag met betrekking tot beeldende kunst; het vak muziek alleen op muzikaal gedrag

De culturele socialisatie in het ouderlijk milieu lijkt in eerste instantie bij alle cultuurvormen een sterkere invloed te hebben op de bezoekfrequentie dan culturele instructie op school. Dit geldt ook voor musea voor beeldende kunst en klassieke concerten, de beide cultuurvormen waar de disciplinegebonden werking van culturele instructie naar voren komt. Cultuuroverdracht via de ouders blijkt niet erg disciplinegebonden te zijn. Alleen bij musea voor beeldende kunst staat de participatie uitsluitend onder invloed van het specifieke voorbeeld van de ouders. Bij de overige cultuurvormen zijn juist de niet-disciplinegebonden effecten groter dan het specifieke voorbeeld. Door-

dat de werking van culturele socialisatie in het ouderlijk milieu niet erg disciplinegebonden is en de participatie van de ouders in de verschillende cultuurvormen onderling sterk samenhangt, levert de totale ouderlijke cultuurparticipatie een betrouwbaardere meting op dan cultuurparticipatie van de ouders binnen dezelfde cultuurvorm.

Wanneer echter rekening gehouden wordt met de twee andere aspecten van socialisatie – met wie het eerste bezoek werd afgelegd en op welke leeftijd dat gebeurde – zijn de effecten van culturele socialisatie in het ouderlijk milieu nog slechts aanwezig bij

Voor later concertbezoek is kennismaking via school de minst effectieve manier om te beginnen, maar muzieklessen op school bevorderen toch het latere participatieniveau

bioscoop- en concertbezoek; bij musea voor beeldende kunst is alleen het disciplinespecifieke effect nog significant. Het effect van beeldende vakken op het bezoek aan musea voor beeldende kunst blijft daarentegen groot, terwijl het effect van het vak muziek op het latere concertbezoek zelfs sterker naar voren komt. Bij musea voor beeldende kunst is het effect van culturele instructie ten minste even groot als het effect van culturele socialisatie in het ouderlijk milieu. Bij klassieke concerten lijkt een cultureel actief ouderlijk milieu wel tot een grotere deelname te leiden dan het vak muziek, maar het verschil is niet significant. Opmerkelijk is ten slotte dat voor het latere concertbezoek kennismaking via school de minst effectieve manier is om te beginnen, maar dat muzieklessen op school het latere participatieniveau toch bevorderen. Dit doet in eerste instantie vermoeden

dat leerlingen die in het ouderlijk milieu al vertrouwd zijn geraakt met klassieke concerten, het meest geprofiteerd hebben van de muzieklessen. Nadere analyse leert echter dat dit niet het geval is.

Appels en peren

Hoe sterk zijn nu de gevonden uitkomsten? Bij de vraag naar de relatieve invloed van culturele socialisatie in het ouderlijk milieu en culturele instructie op school is het de vraag of er geen appels met peren worden vergeleken. Deze invloeden vinden in zo'n verschillende context plaats en zijn zo anders van inhoud, dat ze zich moeilijk inhoudelijk laten vergelijken (hoewel de metingen in statistische zin vergelijkbaar gemaakt zijn). Daar komt nog bij dat de metingen niet eens gelijk zijn, want de culturele socialisatie in het ouderlijk milieu wordt afgemeten aan het cultuurbezoek van de ouders binnen vijf kunstdisciplines, terwijl culturele instructie op school gerepresenteerd wordt door deelname aan een kunstzinnig vak in het voortgezet onderwijs binnen twee kunstdisciplines (ongeacht de hoeveelheid cultuurbezoek binnen dat vak of op school). We moeten dan ook voorzichtig zijn met uitspraken over het relatieve belang van beide kenmerken. Toch zijn deze metingen opgenomen in de analyses omdat ze de beste representatie vormen van wat men zich bij het begrip socialisatie voorstelt, namelijk de hoeveelheid culturele ervaringen waaraan men is blootgesteld.

Degene met wie het eerste cultuurbezoek plaatsvond en de leeftijd waarop dat gebeurde, leveren beter vergelijkbare metingen van primaire en secundaire socialisatie, maar deze zijn weer minder betrouwbaar doordat ze op slechts een enkele vraag zijn gebaseerd en niet onafhankelijk van de respondent gemeten zijn. Een ander nadeel van de metingen is dat ze de invloed van primaire socialisatie overschatten en die van secundaire socialisatie onderschatten. Een eerste bezoek dat met ouders is afgelegd, maar

gevolgd is door vele malen schoolbezoek, rekent de respondent tot de primair gesocialiseerden. Omdat een eerste bezoek met school waarschijnlijk wel duidt op het ondergaan van alléén secundaire socialisatie, valt een vergelijking wellicht ten onrechte in het nadeel uit van school. Een soortgelijke redenering is op te voeren voor de effecten van beginleeftijd.

Bij de beginleeftijd is nog een andere belangrijke kanttekening te plaatsen. De sterke effecten van beginleeftijd zijn tot nu toe opgevat als een kenmerk van primaire socialisatie: degenen die vroeg beginnen, participeren later het meest in cultuur. Maar een omgekeerde redenering is ook mogelijk. De beginleeftijd kan dan beschouwd worden als een uitkomst: degenen met een grote (potentiële) culturele interesse beginnen hun loopbaan vroeg. Hun belangstelling voor cultuur is al aanwezig en is niet het gevolg van hun vroege kennismaking. We moeten daarom voorzichtig zijn met te concluderen dat het effectief is om kinderen al op jonge leeftijd kennis te laten maken met cultuur.

Al met al is er op de verschillende metingen van primaire en secundaire socialisatie wel wat aan te merken. Juist daarom is het goed om de conclusies over de effecten van primaire en secundaire socialisatie niet op te hangen aan een enkele meting, maar, zoals gedaan is, te baseren op verschillende metingen gezamenlijk.

De beginleeftijd kan ook beschouwd worden als een uitkomst: degenen met een grote (potentiële) culturele interesse beginnen hun loopbaan vroeg

Nog niet uitgedoofd

In tegenstelling tot uitkomsten van ander onderzoek op het gebied van cultuurdeelname (Ganzeboom & De Graaf 1991; Ranshuysen & Ganzeboom 1993) zijn de effecten van cultuurparticipatie van de ouders gering, zeker als men bedenkt dat de onderzochten relatief jong zijn. Dat een deel van de invloed van de ouders verloopt via de leeftijd waarop zij hun kinderen laten kennismaken met cultuur, vormt geen afdoende verklaring. Ook ongecontroleerd voor beide andere aspecten van primaire en secundaire socialisatie heeft het ouderlijk milieu niet de sterke effecten die bij andere onderzoeken aan het licht kwamen. Een mogelijke oorzaak is dat cultuurparticipatie binnen elke discipline afzonderlijk minder betrouwbare metingen oplevert dan een samengestelde index, zoals meestal het geval is. Een andere verklaring is dat in tegenstelling tot ander onderzoek degenen die nooit of pas relatief laat in hun leven cultureel actief zijn geweest, buiten beschouwing blijven. De hier geselecteerde personen hebben gemeen dat ze allen voor hun negentiende al eens met cultuur in aanraking zijn gekomen. De bij deze groep geringe effecten van ouderlijk milieu zijn mogelijk een aanwijzing dat ouders, behalve hun kinderen (vroeg) laten beginnen met cultuur (Nagel 2001), niet veel meer bijdragen aan de latere cultuurdeelname.

Daarentegen zijn de effecten van culturele instructie in het onderwijs behoorlijk groot als we ze vergelijken met ander onderzoek (Ganzeboom & De Graaf 1991; Ranshuysen & Ganzeboom 1993). School verhoogt de latere participatie blijkbaar wel onder degenen die vóór hun negentiende kennisgemaakt hebben met cultuur (en dat hoeft niet op school gebeurd te zijn). Deels zijn de relatief grote schooleffecten het gevolg van de samenstelling van de steekproef, waarin de variatie aan gevolgde kunstlessen groot is. De helft van de leerlingen in de steekproef heeft in het voortgezet onderwijs examen

gedaan in een kunstzinnig vak, hetgeen een veel groter percentage is dan in een landelijk representatieve steekproef aangetroffen zou zijn. De verschillen in cultuurparticipatie als gevolg van secundaire socialisatie – via school – worden daarmee als het ware uitgevergroot. Overigens geldt dit in mindere mate voor (sterke) effecten van het vak muziek, dat slechts door zeven procent van de geselecteerde personen gevolgd werd. Een andere mogelijke oorzaak van de relatief grote effecten van kunstonderwijs is dat de ondervraagden nog niet zo lang van school zijn, waardoor de effecten wellicht nog niet ‘uitgedoofd’ zijn.

Ouders en school hebben ook een ongemeten invloed op de latere cultuurparticipatie. Wanneer de invloed van het ouderlijk milieu afgemeten wordt aan de overeenkomst in cultuurparticipatie tussen kinderen uit hetzelfde gezin (in *sibling*-analyses), dan blijkt dat het effect van het ouderlijk milieu gewoonlijk onderschat wordt (Ganzeboom & De Graaf 1991; Van Eijck 1996). In hoeverre de effecten van kunsteducatie onderschat worden, blijft voorsnog een open vraag.

Auteur

Ineke Nagel is als junior onderzoeker verbonden aan de vakgroep Sociologie van de Universiteit Utrecht.

Literatuur

- Damen, M. (2000) *Cultuurdeelname en schaal: een anderzaak naar de effecten van de schaal op de cultuurdeelname van leerlingen*. Utrecht: doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.
- Eijck, K. van (1996) *Family and Opportunity: A Sibling Analysis of the Impact of Family Background and Education, Occupation and Consumption*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Erkelens, P., D. Schönau (1985) *Momentopnamen van kunstzinnige varming in Nederland*. Bulletin. CITO/LOKV i.s.m. o&w en wvc.
- Ganzeboom, H. (1989) *Cultuurdeelname in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Ganzeboom, H., P. de Graaf (1991) 'Culturele socialisatie en culturele participatie: over de invloed van het ouderlijk milieu'. In: R. Verhoeff en H. Ganzeboom, *Cultuur en publiek*. Amsterdam: Siso, 133-157.
- Jager, H. de, en W. Zweers (1962) *Het gehoor gehoord*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht.
- Jager, H. de (1967) *Cultuuroverdracht en concertbezoek*. Leiden: Stenfert Kroese.
- Nagel, I., H. Ganzeboom, F. Haanstra en W. Oud (1996) *Effecten van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: sco-Kohnstamm Instituut.
- Nagel, I., H. Ganzeboom, F. Haanstra, W. Oud (1997) *DatASET: effecten van kunsteducatie in het voortgezet onderwijs 1994*. ICS Code books -31 [KUNST94].
- Nagel, I. (2001) 'De kennismaking met cultuur: het eerste bezaek aan biascaop, musea, theater en concert'. In: A.E. Bronner, P. Dekker, J.C. Haekstra, E. de Leeuw, W.F. van Raaij, K. de Ruyter en A. Smidts, *Ontwikkelingen in het marktonderzoek*. Jaarboek 2001 Marktanderezaakassociatie. Haarlem: De Vriesebarch.
- Ranshuysen, L. en H. Ganzeboom (1993) *Cultuureducatie en cultuurparticipatie: apzet en effecten van de Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen in het Amsterdams primair onderwijs*. Rijswijk: Ministerie van wvc.
- Smithuysen, C. (1997) *Het luisterpeloton: twee generaties concertgongers vergeleken aan de hand van anderzaak naar Utrechtse obonnement-houders in 1961 en 1993*. Amsterdam: Boekmanstudies.
- Spierings, M. (1994) *Cultuurdeelname en levensloop: een stotische en dynamische onolyse*. Nijmegen: doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Ultee, W., W. Arts en H. Flap (1992) *Sociologie: vrogen, uitsproken, bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Abstract

Mother's knee or school? An early start improves cultural participation in later life

In his thesis *Cultuuroverdracht en concertbezoek* (Transference of culture and concert attendance) of 1967, De Jager studied the relative influence of primary and secondary cultural socialisation on concert attendance. Primary socialisation takes place in the parental environment, prior to any other form of socialisation, while secondary socialisation happens later and outside the parental range of influence. De Jager argued that during the nineteen fifties – as a result of social and geographical mobility, the emergence of mass media, and the propagation of education – a new type of audience gradually started to attend classical concerts, who were originally not brought up with classical music. He expected this new audience to be different from the former one, as it would be less familiar with classical music or music in general and therefore less able to enjoy it to the full.

De Jager's study gave rise to some critical comments with regard to how the hypothesis had been formulated and to the methodology as such, so that a new study was conducted into the influence of socialisation on cultural participation in early adulthood. There were three evaluation criteria for primary and secondary socialisation, namely: with whom the first cultural visit took place, at what age the first cultural visit took place, and the amount of cultural socialisation in the parental environment and cultural education at school. The cultural component being studied (concert attendance) was expanded with other forms of culture such as visits to the cinema, cultural-historical museums, visual arts museums, and the theatre. The resulting data refers to over 800 people in the 25-35 age bracket who were interviewed retrospectively about their pattern of cultural participation. Furthermore, data about primary and secondary socialisation was obtained without needing to interview the parents and by checking the school records.

The hypothesis that primary socialisation results in greater differences in future cultural participation is only valid for a single aspect of primary and secondary socialisation, namely the starting age. The younger a person is when attending the first cultural event, the higher the level of cultural attendance in later life, regardless of whether it was the parents or the school that arranged the introduction, and irrespective of any other cultural experience gained in the parental environment or at school. A striking exception was concert attendance, the only cultural component studied by De Jager. This is the only cultural component for which the age at which introduction takes place does not actually matter but, unlike the other four cultural components, it is important with whom it happened. If the initial attendance of a classical concert took place in the company of parents or friends, people will attend concerts more frequently in later life than if the first introduction to concerts was arranged by school. With regard to visual arts museums and classical concerts, which involve the discipline-specific impact of cultural education, cultural education at school proves just as important for future cultural participation as cultural socialisation in the parental environment.